

Домініка Новотна

Пряшівска універзіта в Пряшові/University of Prešov

Історічно-культурный контекст літературного розвитку карпаторусиньской діаспори в США і вопросы транскуралізма¹

Abstrakt

Kontekst historyczno-kulturowy rozwoju literackiego diaspory karpacko-rusińskiej w USA oraz kwestie transkulturalizmu

Dzieła literatury emigracyjnej Rusinów Karpackich w USA, które przedstawiają rzeczywistość społeczną diaspory rusińskiej, odzwierciedlają tematy takie jak alkoholizm, asymilacja językowa i kulturowa oraz konflikt pokoleniowy. Teksty te powstały na terenie „Nowego Kraju” i są nośnikami nie tylko informacji estetycznych, lecz także historycznych, społecznych i kulturowych. Często ukazują one proces transformacji tożsamości etnicznej diaspory rusińskiej oraz powstawanie nowej, hybrydowej kultury. W literaturoznawstwie funkcjonuje pojęcie opisujące zarówno tę transformację, jak i hybrydyzację kultur oraz rezultaty tego procesu, określane mianem transkulturalizmu. Transkulturalizm jawi się jako nowa i przydatna rama interpretacyjna tej literatury.

¹ В септембру 2024 р. на Пряшівській універзіті в Пряшові ем выступила на меджінародній науковій конференції з рефератом, котрого цілём было назначіти, же феномен званый транскуралізм, який ся обявлює і в літературі, ся явить як добрый інтерпретачный інштрумент при характерістіці карпаторусиньской літературы США. Реферат був публікований в зборнику *Камо глядеши? Дінамічны процеси в сучасній карпаторусіністіці* (Новотна 2024). Карпаторусиньска література США є зарівно темов моєї дізертачной работы а од того часу ем в ході штудованя і реалізовала далшых бадань zdobyла далшы інформації і познаткы і зато поважує за потребне тоту тему розшырити і опубліковати зась.

Słowa kluczowe: transkulturalizm, literatura emigracyjna, tożsamość narodowa, literatura karpackorusińska, diaspora

Abstract

The Historical and Cultural Context of the Literary Development of the Carpatho-Rusyn Diaspora in the USA and Questions of Transculturalism

Works of Carpatho-Rusyn emigrant literature in the USA that depict the social reality of the Rusyn diaspora reflect themes such as alcoholism, linguistic and cultural assimilation, and generational conflict. These literary texts, which originated in the “New Country,” convey not only aesthetic but also historical, social, and cultural information. They often portray the process of transformation of the ethnic identity of the Rusyn diaspora and the emergence of a new, hybrid culture. In literary studies, there exists a concept that describes both this transformation and the hybridization of cultures, as well as the outcomes of this process, referred to as transculturalism. Transculturalism thus appears as a new and fruitful interpretive framework for the analysis of this body of literature.

Keywords: transculturalism, emigrant literature, national identity, Carpatho-Rusyn literature, diaspora

Ключовы слова: трансклтуралізм, емігрантська література, народна ідентита, карпаторусинська література, діаспора

Вступ

Перша писомна інформація о еміграції Русинів з околиці Пряшова до Америки походить із половини 19. стороча. То значить, же карпатьскы Русины ся на території америцького континенту находять уже выше 170 років. І кедь ся еміграція до Америки не дотыкала лем Споєных штатів америцькых, але много Русинів ся переселило і до Канады ці Аргентини, мы ся в тій статі будеме занимати русиньсков діаспоров і ей літературов в США. Русиньска діаспора ту закладовала свої підпорны і культурны організації і інштитуції як народны школы, братства, редакції новинок і часописів, аматерьскы театралны кружки, тіпографії ітд. В звязи з тыма активітами діаспора зачала быти і літературно активна. При выскумі русиньскых літературных текстів, котры vznikли на території Северной Америки можеме відіти поступне формованя новой літературы карпатьскых Русинів, а то тзв. карпаторусиньску емігрантську літературу США.

На споминану літературу позераєме як на соціальний феномен, зато же їй тексти представляють якийсь культурний документ жывота карпатських Русинів почас найвекшой волны еміґрації до США.

Єднов з літературных тенденцій, котру позоруєме в посліднім часі є звышене чісло текстів, котры сістематічно працюють з феноменом транскултуралізму. В контексті середньоевропейского літературного простору іде векшынов о меншынову літературу народів, респектіве народностей жыючих в рамках другоязычного штату. Мы ся в нашій статі будеме короткыма увагами заоберати феноменом транскултуралізму в контексті карпаторусиньской еміґрантської літературы США ай наперек тому, же сучасна літературна бадателька Аріана Даґніно (Dagnino 2015, 14) транскултурного баданя вылучує (окрем інших) міґрантських писателів. На другій стороні, многы далшы літературны науковці не суть согласны з поглядом Даґніно а праві наспак, наприклад Гайналка Надь поважує транскултурну літературу за єдну з можных наградных варіантів за проблематічне понятя міґрантська література (Roguska-Németh 2022, 41).

Про еміґрантську літературу є природне, же выникать і розвивать ся в середовиску вєце культур, котры ся мішають, перепоюють, взаємно овпливнюють. Перекрочують ся граніці народных культур, котры здобывають гібридну подобу. Выслідком того процесу, респектіве тота нова подоба культур ся зве транскултуралізм. В літературі можеме через нєго з новых перспектів інтерпретовати писателів або їх творы, котры выникли або екзистують в просторі языковых і культурных граніць. Золтан Немет, який ся заоберать транскултуралізмом в літературі, го поважує за найшыршы інтерпретачны рамкы, котры загорнюють вшеліякы одношіня пересуну і перекрочованя граніць в культурі, языку, літературі ітд. Дотулять ся то не лем писателів – еміґрантів, але і двойязычных, транслінґвалных авторів, писателів з гібриднов ідентітов, і літературных творів, котры тематизують вєцеязычність, мултікултуралізм і подобно (Németh 2024, 71). Карпаторусиньска еміґрантська література США таксамо має ай таких писателів, ай такы літературны творы.

О першых русиньских еміґрантах в США

Архівны документи насвідчують тому, же жытелі Карпатської Руси еміґровали до Америки уже в половині 19. стороча. Падык уводить, же о першых еміґрантах з Пряшівської Руси ся пише у віденьскім часописі

Вѣстник. Часопись политическа для русиновъ Австрійской державы. Незнамый автор інформує, же група тридцятѣх людей з околиці Пряшова ся з родинами і худобов переселила до Америки: «Изъ Пряшева въ Оугорщинѣ доходятъ вѣсти, що изъ тамошної окрестности до 30 осібъ съ родинами и всякимъ добыткомъ выбралося на заселеніе до Америки» («Австрійска Держава» 1854, 210; Падяк 2018, 220).

Подля зрахованя бадателів меджі роками 1880–1914 до США емігровало за роботов 225 000 карпатських Русинів, які заселяли главно індустріалны центры на северовыході США в штатах Нью Йорк, Нью Джерсі, Коннектикат, Огаё, но найвеце Пенсільванію (Magocsi 2016, 193). Русины емігровали з візієв фінанчного приліпшїня і наслідного навернутя домів. «Найчастішов причінов еміграції Русинів до США было гляданя дочасной роботы з цілём заробку про зліпшїня животных условий» (Новотна 2024, 130). В такім контексті Бейд хоснує выражїня *betterment migration*. Є то дочасне выселїня, яке не предпокладать нутну еміграцію з екзистенчных причін (Bade 2004, 8). Магочій называть феномен дочасного переселїня *sojourn* а приселенців, котры сі заробили в Америці, вернули ся домів на даякый час, жебы пак назад одышли до Америки, называть *sojourners* (Magocsi 2004, 15). Лемже про неприязну політичну ситуацію в Европі (дві світовы войны і меджі нима Велика господарьска криза 30. років 20. стор., наступ тоталітного режіму, ці анексія Підкарпатської Руси Советьским союзом) многы зістали на америцькім контіненті неплановано довгодобо, дакотры навсе. В публікації Валерія Падяка (2018) можеме відіти погляд лемківского ізглядователя на тоту ситуацію: «Никто еднак не выїзджал до Америки в той ціли, штобы там лишитися на всегда, лем штобы заробити там грошей и вернуть обратно на свою родинну землю и поліпшити в краю своє материяльне положение. Пересічно по 3–4 роках половина емігрантов вертала до краю» (Падяк 2018, 220).

Векшына карпаторусиньских емігрантів зістала жыти в Америці, но подля Ваймена, перед роком 1914, значіть перед Першов світово в войнов ся една третина вшыткых імігрантів, котры пришли до Споєных штатів з южной і выходной Европы, вернула навсе домів (Wyman 1993, 10). Ваймен у своїй публікації *Round-Trip to America* таксамо уводить штатістіку міграчного руху меджі Европов і Споєныма штатами в роках 1908–1923. Штатістіка окрем других европских народів бере в увагу і Русинів (в штатістічній таблічці фігурують як *Ruthenian [Russniak]*), котры почас уведженых пятнадцятѣх років емігровали до США в кількості 171 823

особ і з того числа ся вернуло назад до Європы лем 28 996 карпатських Русинів. То значить, же ся вернуло лем 17% (Wyman 1993, 11).

Розлічны публікації уводять розлічны штатистічны числа, які ся в основнім од себе барз не одлишують. Дакотры публікації забывають на екзистенцію карпатських Русинів в контексті выселенецтва з Ракусько-Угорьска. Подля штатистік найвекша волна европской еміграції была якраз у роках 1900–1915. Белік уводить, же до США в році 1913 емігровало 119 159 угорьских жителів. Емігранты із середнёвыходной, выходной і южной Европы належали к даякій мінориті Габсбургской монархії (Поляци, Словаци, Чехы, Русины, Словінці) і Німецька (Поляци) (Bielik za: Hrušák 2013, 215).

Штатистіку выселенецтва карпатських Русинів уводить Павло Роберт Магочій так: «Одгадує ся, же меджі роками 1890 а 1920 пришло до Споєных штатів мінімално 18,2 міліона імігрантів, з котрых 7,5 міліона походило з Ракусько-Угорьска, Балкану а Російской імперії. Меджі нима были і карпатскы Русины, котрых, подля одгадів, до Споєных штатів перед зачатём 1. світовой войны в році 1914 пришло 225 000. Ай кедь дакілько карпатських Русинів пришло уж в 60-тых роках 19-ого стороча» (Magocsi 2016, 193)².

Зачаткы народностно-культурной активіты русиньской діаспори в США (набоженьскы і світскы організації)

Міграція є історично-соціологічний феномен. Представляє появліня істой етнічной групи в новім середовіску. Моментом выселіня части популяції до чужіны доходить к процесу етнічного розділіня істой сполоченьской групи і ку наслідному взнику діаспор і енклав. Їх розвой пробігать мімо ядра етнічной групи у старій домовині. Наперек тому сі емігранты утримують много сполочных явів як язык, культура, способ жывота, етнічне усвідомліня і етнонім і др. (Šatava 1989, 61). В реакції на культурны, ці духовны потреби русиньских емігрантів, одходила з Европы до Споєных штатів інтелігенція (священици, писателі), яка ся там тыж переселила навсе. До половины 80-тых років 19. стороча не мали карпатскы Русины в США властных священиків ани церьквы. В часі,

² Із словацького до русиньского языка переложыла авторка статі.

кедь зачали взникати першы парохії, на богослужбы ходили до храмів римского обряду. Неспокійность з таков сітуацієв вирішили так, же писали до Европы писма грекокатолицькым єпіскопам і жадали їх, жебы ім прислали священників. Першый грекокатолицькый священник, Иван Воланьскый, пришов з Галічі до Америки в році 1884. В році 1894 уж было в США дас двадцять грекокатолицькых священників а окрем штирёх, другы карпатьскы Русины-священници были походжінём з Угорьска. Розділ меджі фунгованём парохії в домовині і в Америці був тот, же властниками фондушів і церьквей были віруючі, якы з властной ініціативы основали лаіцькы выборы (Magocsi 2016, 196).

Векшына карпатьскых Русинів є грекокатолицького або православно-го віросповіданя. Центром карпаторусиньского культурного і сполоченьского жывота была якраз церьков ведно з братьскыма сполоченствами і братствами, якы выникли іщі перед збудованём першых церьквей. Їх задачов была взаємна, главно фінанчна підпора. Імігрантськы робітници давали організації меншы фінанчны часткы а в припаді хвороты, уразу або смерти дістав робітник або ёго родина фінанчну компенсацію. Організації так своїм членам давали выгоду поіщія. Дакотры братства ся споїли, чім взникли векшы організації. Меджі першыма была основана в році 1892 у Вілкс Бері (Пенсілванія) організація *Соединение Греко-Кафтолическихъ Русскихъ Братствъ*³. Далшов великов організаціїєв основанов у місті Мек-Кізпорт (Пенсілванія) была організація *Собрание Греко-Кафтолическихъ Церковныхъ Братствъ*⁴. І хоць были тоты братства світськы, были узко звязаны з грекокатолицьков церьковлєв, о чім свідчать ай їх назвы. Тоты, но і далшы братства выдавали русиньскы новинкы і юбілейны зборникы. Новинкы *Американскій русскій вѣстникъ* (1892–1952; Гомстед, Пенсілванія) были найстаршыма і найвекшыма новинками (подля обєму тіражы), якы выдавало *Соединение*⁵. До року 1926 выходили в кіріліці і латиніці. Найвекшый розквіт досягли в 20. роках, кедь выходили трираз до тыждня тіражов приближно 40 000 фалатків. Редактором (1892–1914) і основателём тых новинок був Павло Жатковіч. Меджі впливных редакторів належали і Михайло Ганчин, Джордж Юріон Терзе, Стефан Варзалій і Михайло Роман. Намісто русиньско-язычного виданя новинок *Американскій русскій вѣстникъ* в році 1952

³ Днесь знама під назвов: *Greek Catholic Union of the USA*.

⁴ Днесь знама як: *United Societies of Greek Catholic Brotherhoods*.

⁵ *Соединение Греко-Кафтолическихъ Русскихъ Братствъ*.

зачали виходити новинки *Greek Catholic Union Messenger* в англійським мові (Магочій, Поп 2010, 7). Русинська діаспора окрема братств, церковних сполук (обществ), редакцій і типографій тьж зачала закладувати свої народні школи ці аматерські театральні кружки.

Літературний живот карпатських Русинів в США

Елейн Русинко уводить, же оригінальні літературні твори русинських авторів ся обявили скоро у шістьдесятьох новинках і других періодіках, видаваних про русинсько-американську комуніту в США і найрозширенішими з них були *Американський русинський вистникъ* (1892–1952), *Просвіта* (1917–2000), *Восток* (1919–1950), *Лемко* (1928–1939), *День* (1922–1926) і місячник *Niva* (1916), який виходив лем курто. Окрема була русинська література в США публікована в алманахах, які кождорочно видавали братські організації. Окрема прози і поезії були їх обсягом і біографії визначних Русинів, статі о русинській історії і місячний календарь (Rusinko 2011, 98). В ранній етапі літературного живота карпатських Русинів в США (конець 19. стороча), коли было в Споєних штатах іщі мало русинської інтелігенції, ся активно популарізували літературні твори з домовини. Были то главно твори Александра Духновіча, Александра Павловича, Анатолия Кралицького, Юлія Ставровского-Попрадова, Євгенія Фенцика, Івана Сілвая і других (Падык, Муляр 2018, 368).

Русинко розділює авторів карпаторусинської американської літературы до трьох генерацій. Першу генерацію русинських писателів в США представляють в першій ряді грекокатолицькі священники. Найплоднішим з них був Еміль Кубек (1857–1940), котрый ся прославив не лем своєю поезією, але главно тройтомовым романом Марко Шолтыс (1922), написаным в русинським мові і выданым в США. Далє то были священники Стефан Варзалій (1890–1957) і Василь Шерегіій (1918–1988) (в Америці знамый як Basil Shereghy), котры в новинках і алманахах видавали стихи і драматичні твори. Меджі русинських авторів США належали і новинарі як Петро Мацков (1880–1965), який написав зборник набоженської поезії *Vines nabožnych stichov* (1958). Стефан Телеп (1882–1965) і Николай Цисляк (1910–1988) писали пєсы про аматерські театральні кружки. Знамым лемківським писателєм у Канаді і США був новинарь Димитрій Выслоцький (1888–1968), який писав під псевдонімом Ваньо Гунянка

(Rusinko 2011, 99). Поезія і драма були найпопулярнішими жанрами першої генерації русинських писателів США. Аматорські театральні кружки, які діяли при братських організаціях і парохіях мали повний репертуар куртих театральних пєс, котры рефлектовали соціалну проблематику русинських емігрантів в США (Маґочій, Поп 2010, 425). В куртій драмі *Fedorišinovy* (1925) грекокатолицький священик Валентин Горзо (1869–1943) зобразив гнедь дакілько аспектів соціалной проблематики Русинів-емігрантів. Суть то проблеми як алкоголізм, генерачный конфлікт і намага стати ся повноцінным Американом (што найліпше ся зачленити до америцького середовиска науачінєм анґліцького языка, переберанєм америцьких культурных звиків, облечінєм і под.). Треба спомнянути і дакілько далшых драматічных творів, котры рефлектують бой проти патріархалній авториті (Степан Телєп – *Хитра дївчина*, 1927), ці конфронтацію русинських імігрантів з америцьков правов системов (*В судь*, 1944). В тых творах часто видиме русиньскы тексты з анґлоязычними елементами. Дакотры указують на природну языкову асіміляцію (найперше перебераня анґліцьких слов до русиньского языка, пізніше переход на анґліцький язык), далшы суть якимесь понауачінєм, вызов честовати язык домовины. Поезія ся передовшыткым замірює на темы смутку за родным краєм. Пєсы были передовшыткым забавного характеру а поезія была важна, набоженьска і ідеологічна (Rusinko 2011, 101).

По Другій світовій войні, коли уж была русиньска діаспора в США достаточнo языково і культурно асімілована, з умелецькой карпаторусиньской літературы США ся вытратив русиньскый язык. Друга генерація русиньских писателів США писала по анґліцькы, чім ся розшырив круг чітателів мімо русиньской комуніты. Тоты авторы были діти імігрантів, векшынов уж народжены в Америці. Взникло дакілько важных популярных творів русиньской умелецькой літературы написаных в анґліцькім языку (Маґочій, Поп 2010, 426). Подля Русинко першым русиньско-америцькым писателєм, котрый глядав чітателя мімо русиньской діаспори був Васіль С. Кобан (Rusinko 2011, 102). Ёго роман *The Sorrows of Marienka* (1979) vznikнув подля розповіданя ёго матери. Найпопулярніший з авторів той генерації і зарівно еден з попередніх америцьких писателів 20. стороча був Томас Белл (Thomas Bell), сын русиньского імігранта Михайла Белейчака, який загынув у металургічнім заводі в Піттсбургу. Жывот русиньских імігрантів з выходной Словакії

з Пряшівської Русі⁶ є виображений в його першій романі *The Brood of Vasil* (1930). Вершынов його літературної творчості є автобіографічний роман *Out of This Furnance* (1941), який є присвячений трём генераціям приселенців з виходной Словакії, котры роблять в оцілярнях у Пенсільванії од року 1880 до зачатку Першой світової войны. Спомнянути мож і роман Соні Джейсон (Sonya Jason) під назвов *Icon of Spring* (1987), котрый описує тяжкий період Великой господарьской кризи в 30. роках 20. стороча. Авторка є дівков імігрантів з Підкарпатської Русі і у своїй творчості рефлектує і русиньско-америцьку тематику. Анн Валко (Ann Walko) у своїй книжці *Eternal Memory* (1999) зображує споминки імігрантів, їх розповіданя о домовині, співанкы, ці рецепты.

До третей генерації русиньско-америцькых писателів належить Марк Ванса (Mark Wansa), котрый написав на фактах оснований історичный роман *The Linden and the Oak* (2010). Русинко тыж споминать роман Ніколаса С. Караса (Nicholas S. Karas) *Hunky. The Immigrant Experience* (2004) а тыж твір Піта Богачіка (Pete Bohaczyk) *Less Than Diamonds* (2002), котры, нажаль, обсягують много неясностей в контексті русиньской історії і ідентіты а мають низку естетичну цінность (Rusinko 2011, 102).

Кедь хочеме говорити о найновішых баданях реалізованых на тему карпаторусиньской емігрантської літературы США, то є важне спомнянути і сучасного бадателя, Ніколаса К. Купеньского, автора науковых текстів о карпаторусиньській літературі, культурі, уменю. З оглядом на його проекты і публікачны активіты фокусованы на живот і творчость Емілія Кубека, мож Купеньского называти новым (по о. Франтішкови Данцакови⁷) «кубекологом». Купеньский открывать новы погляды на карпаторусиньску емігрантську літературу США, бо його тексты дають нам не лем общі інформації, але в контексті даной літературы венує позорность категоріям як класа, народ, раса (Kupensky 2022, 137–161), упозорнює на одношіня меджі карпаторусиньсков діаспоров і родженыма Америцанами, на транскультурну ідентіту другой генерації карпаторусиньскых

⁶ Поменованя Пряшівска Русь або Пряшівщина означує часть історичной теріторії званої Карпатська Русь: «[...] перед 1. світовою войною карпаторусиньскы політичны лідры в петіції, котру дали ведно з мапов на посуджіня Паріжській міровій конференції (1919), уточнили, же Карпатська Русь означує Підкарпатсько, Пряшівско і Лемковину (аж по ріку Сян) на северных схыхлах Карпат» (Magocsi «Karpatská Rus» – пер. Д.Н.).

⁷ О. Франтішек Данцак був грекокатолицький священник в Словакії, котрый ся довгы роки занимав животом і творчостём о. Емілія Кубека і публіковав на дану тему много книжок, за што був і много раз нагороджений.

імігрантів, досліджує западны теорії транскulturной ідентіты як гібридіта, себеформованя, народна індиферентность, протетічна память, пост-память, носталгія, ретро ітд.

Основным жрідлом, або ліпше повіджене домовом літературных творів карпаторусиньской емігрантської літературы США (і Канады) є Бібліотека *Carpatho-Ruthenica* професора Павла Роберта Маґочія, яка ся находить в просторах Торонтської універзіты в Торонті (Канада). Купеньский Бібліотеку *Carpatho-Ruthenica* называють «архівом землі – Карпатської Руси, місця, котре нігда політічно не екзистовало, але екзистує як сімболічний географічний простор» (Kupensky 2024, 56)⁸.

Рефлексія транскulturалізму в карпаторусиньській емігрантській літературі США

Взник карпаторусиньской емігрантської літературы був необходимым про утриманя ідентіты русиньской діаспору в еміґрації. Тексты, котры належать до споминаной літературы суть цінным матеріалом про баданя і порозуміня жывота карпаторусиньской діаспору в США з історічного, культурологічного і соціологічного аспекту. Много літературных творів рефлектую себеідентіфікацію діаспору в рамках новой соціальной реаліты, під впливом новых культурных годнот, котры діаспора поступоно переберать од маєрты. Тоты культурны тексты вытваряють новый простор науковому баданю у сфері карпаторусиньской літературной науки. Науковим баданєм сьме доспіли ку тому, же карпаторусиньску емігрантську літературу США і дакотрых ей писателів можеме інтерпретовати і наприклад посередництвом феномену транскulturалізму.

В сучасній літературній науці є много теорій, котры ся односять к інтерпретації літературных текстів посередництвом феноменів гібридіты, номадства, транслокаліты, діаспору, мултілінґвізму, глобалізму ітд. Тоты понятя суть тіпичны про меншынову або емігрантську літературу а як уводить Немет, в половині 20. стороча были інтерпретованы з перспектывы постколоніалізму окрем іншого ай приданєм елементів теорій моци 20. стороча. Праві транскulturалізм може з новых перспектыв інтерпретовати або реінтерпретовати авторів і літературны творы, котры ествують в просторі языковых і культурных граніць (Németh 2024, 71).

⁸ Переложене авторков статі до пряшівського варіанту русиньского языка.

Хто читає квалітну літературу а пришов до контакту з творами карпаторусиньской емігрантської літературы мусив відіти, же много з тых творів не має велику естетічну уровень. Ніч то не мінить на факті, же тота література є феноменална, же споминаны твори можеме інтерпретовати з розлічных перспектів а же з аспекту соціології літературы занимала доста важне місто в животі русиньской діаспори в Америці.

Многы літературны твори карпаторусиньской емігрантської літературы суть просты, выказують контуры комікы, або гротескы, суть так языково гетерогенны, же їх подля теорій літературных бадателів мож класіфіковати як транскультурны літературны твори, то значить продукты транскультуры русиньской діаспори в США.

Русиньскый язык хосновала в Америці переважні перша генерація русиньскых імігрантів, котра повзбуджовала своїх потомків, жебы ся учили і говорили по англійцкы. Знання англійцкого языка значіло ліпшу будучность і забезпечіня ліпшой роботы, як была робота в бани. По русиньскы ся говорило переважні в комуніті а дома, на верейности ся снажили говорити по англійцкы, жебы не выкликовали зданя другорядного обчана. Тото є типічний приклад мултікультураліты, котру таксамо находиме в літературных творах карпаторусиньской емігрантської літературы США. Указує ся в сітуаціях, коли, наприклад, Русины з тзв. «англікамы» говорять по англійцкы а у своїм родиннім середовіску по русиньскы.

На много сторінок бы сьме могли близше пояснити історічний контекст одношінь меджі русиньсков діаспоров і Америчанами і з того виходячу важность знаня англійцкого языка і якнайскоршого здобытя статусу «білого Америчана» (Kupensky 2022, 139), што ся многым Русинам в Америці і подарило посередництвом здобытя культурного і фінанчного капіталу, но тоту тему обшырніше пояснив Купеньскый у своїй статі *Emil Kubek's "Others"* (Kupensky 2022). Перекрочованя (нелем) культурных границь русиньской діаспори рефлектує на прикладах творчости Емілія Кубека.

Літературны твори карпаторусиньской емігрантської літературы США часто рефлектують транскультурны сітуації. Мы в тій статі уведеме дакілько прикладів з пєсы о Валентіна Горза *Fedorišinovy*. Сын Гриця і Єлены Федорішіновых, Йосіф, приходить домів і здравить ся:

Josif: Hallo mam, hallo kids! Oj bo ja holoden [...].

Jelena: Ty, Džo, vse zabudeš po našem kłaňatisja. Tak ti řaško skazati: „Slava Isusu Christu?“ Znajеš, jak ja ne řubľu vaři „Hallovу“ [...] (Gorzo 1925, 4).

Йосіф є практично парадигматичнов поставов транскulturности. Представлює переход од старого ідеалу русиньского чоловіка ку новому способу живота, модерного, америцького. Можемо повісти, же переходить меджі двома культурами і світами. В моменті кедь замінять традичне русиньске поздравліня Слава Ісусу Хрісту за америцьке *Hallo*, перекрочує культурны граніці. В тім припадї не іде лем о якусь языкову асиміляцію, але о зречіня ся традичного хрістіяньского поздравліня, котре є про русиньскый народ сігніфікантним. Окрем того, мати Йосіфа, Єлена, як представителька старшой генерації Русинів-емігрантів має ку традичним культурным і хрістіяньским годнотам емоціоналне вязаня, а ту ся нам, хоць не барз выразно указує і генерачный конфлікт, кедь Єлена напминать Йосіфа, же не любить їх «геловы».

Далша транскulturна сітуація ся нам указує на самім зачатку пєсы, коли автор пише: «[...] Deň anglickoho prazdnika – *Thanksgiving Day*. Stol čisto, krasno zastelenyj ko večeri. Čekajut otca i najstaršoho syna, Josifa» (Gorzo 1925, 3). Далє читаєме, як дівочка Анна Федорішінова говорить: «[...] Мама uže upekly *turky* i *cranberry jelly* uže hotovuj» (Gorzo 1925, 4). То значить, же русиньска родина у Америці славить день америцького свята *Thanksgiving Day* і в тім контексті креує гібридну культуру. Ту уж ясно видиме тзв. *métissage*.

Хочє ся нам указати іщі єдну важну сцену:

Josif: To *Thanksgiving Day*. Pomolimsja vsi i dajme chvalu Hospodu Bohu. Ňaňku pomolitsja.

Hric: Idi het z durnicami, taď my ne angliki.

Jelena: Taď jak i chriistiany ne sjademe ko stolu bez molitvy. (Na to Hric, s kvasnoju tvaroju, vidno, čto ne dačno, vstavajet i perekrestitsja. Skloňat holovu i ticho molatsja.) (Gorzo 1925, 9).

Ту можемо красно відіти перепоеваня култур, де головным мостом ся в тім припадї стає мати Єлена, котра русиньску і америцьку культуру (або ліпше повідженє звычаї) перепоеує аргументацієв через віру.

Конкретна сцена продовжує словами, котры зась назначують генерачный конфлікт в змыслі снагы утримовати русиньскы традиції, кедь ся сын Йосіф обертає на отця: «Josif: Ňaňu, u anglikach takij zvyčaj, čto gazda rozdavujet každomu pri stolї». Нагодный гость Стефан на то реагує:

Stefan: [...] Ta to tak, no my ne angliki, ta dajte pokoj staromu rusinovi. Tažko staroho cihana učiti na novu notu.

Hric: A to pravda [...] (Gorzo 1925, 9).

Йосіф як представитель молодшої генерації ся намагать принести до своєї русиньской родини штонайвеце америцьких звичаїв. Є то звязане з выліпшінём соціального статусу і зо снагов што найскоріше ся стати «америцьким меном».

Як в першім, так і другім припадї перебігать деконструкція автентичного культурного моделу і русиньской ідентіты а таксамо неокультурація в змыслі міксованя, комбінованя. Видиме vznik тзв. *métissage* – то значить vznik новой гібридної форми, котра поступні вытварять нову, сполочну культуру. Так бы сьме могли продовжовати з далшыма творами авторів першої генерації писателів емігрантської карпаторусиньской літературы США, котры часто описують транскультурны сітуації в своїх літературных текстах. Часто ся опакують сітуації, коли ся поставы хотять што найліпше зачленити до америцького середовиска научінём англїцького языка, переберанём америцьких культурных звиків, обличінём ітп. (Новотна 2024, 135).

Споминаных авторів можеме назвати «транскультурныма авторами», зато же і они (напр. і сам Горзо) перекрочують культурны граніці кедь пишуть свої творы латініцїв а не кіріліцїв, традичнов графічнов сістемов про русиньський язык. Далє, самособов, до категорії транскультурных авторів належать і тоты авторы, котры писали творы з русиньсков тематиков по англїцькы. Споминали сьме їх высше, як авторів другой генерації (Томас Белл, Василь С. Кобан, Соня Джейсон, Анн Валко а далшы) і третей генерації (Марк Ванса, Ніколас С. Карас, Піт Богачік). Літературны тексты споминаных авторів не суть ідентіфікованы лем з єднов культуров або народом, зато їх можеме поважовати за транскультурных писателїв.

Могло бы ся відіти, же говориме о языковій і культурній асімілації, але не є то цалком так, ай кедь є з транскультуралізмом узко споєна. Зато, же дефініція культурной асімілації говорить, же то є процес, в котрім ся особа до значной міры здає своєї культуры, жебы собі освоїла культурны традиції а годноты нового соціального середовиска. Цїлём є, жебы на концю процесу уже не ествовали жадны культурны розділы меджі особов і сполочностїв, котрій ся маєме приспособити («Kultúrna asimilácia»). Русиньска діаспора довгы роки утримовала свої звикы. Ходили до церькви,

варили і їли традичні русинські їдла, славили свята виходного обряду (Великдень, Вілію ітд.). Не здали ся цілком своєю культурою, хочь асиміляційний процес був доста міцний.

Заключіня

Еміграція карпатських Русинів до Америки была детермінантом зроду нової літератури Русинів і обогатила культурний жывот Русинів нелем за океаном але і в домашнім середовищу. Цілем нашої роботи было приспіти к науковому познанню культурного і літературного жывота русинської діаспори а к обогачіню выскуму (в котрім іщі все продовжуєме) карпаторусинської літератури США і таксамо назначіти, же емігрантську карпаторусинську літературу можеме інтерпретовати ай посередництвом новших феноменів в літературній науці.

Тема транскультуралізму в карпаторусинській емігрантській літературі США ся явить як доста плодна а на ей спрацованя буде треба реалізовати далшы баданя. Передовшыткым треба продовжовати в аналізі літературных творів, жебы сьме могли выяснити важны вопросы, як наприклад, ці карпаторусинська емігрантська література, котра выникла на території США належить до америцької літератури і то, як америцька література приступує ку меншыновым літературам. В тім припадї ся нам одкрые далша тема, котров суть транскультурны авторы споминаной літературы.

Бібліографія

- «Австрійска Держава». 1854. *Вѣстникъ. Часопись политическа для русиновъ Австрійской державы* 6, ч. 54 (17[29].07.1854): 210.
- Магочій, Павло Р., Поп, Иван, уклад. 2010. *Енциклопедія історії та культури карпатських Русинів*. Ред. Павло Р. Магочій. Пер. Надія Кушко. Ужгород: Видавництво В. Падяка.
- Новотна, Домініка. 2024. «Транскультуралізм – новы інтерпретацны рамки в карпаторусинській емігрантській літературі США 20. стороча». В: *Камо грядеши? Дінамічны процеси в сучасній карпаторусиністіці*. Ред. Валерій Падяк, Михал Павліч, 129–138. Пряшів: Видавательство Пряшівской універзіты.
- Падяк, Валерій. 2018. *Історія карпаторусинського національного театра и драматургії. Высокошкольський учебник*. Пряшів: Видавательство Пряшівського універзітета.

- Падяк, Валерій, Муляр, Каріна. 2018. «Розвивання літературного життя карпатських Русинів у США у другій половці XIX – першій половці XX століття». В: *20 років високошкольської русиністики на Словачії. 20 rokov vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku. Zbornik referatів з міжнародної наукової конференції Пряшівська універзіта, 17.–19.10.2018*. Ред. Кветослава Копорова, 367–377. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові, Центр мов і культур народностных меншын, Інститут русинського мови і культури.
- Bade, Klaus J. 2004. *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha: Lidové noviny.
- Dagnino, Arianna. 2015. *Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility*. West Lafayette, IN: Purdue University Press.
- Gorzo, Valentin. 1925. *Fedorišiny. Drama vo Trech Aktach. Iz Žita Amerikanskich Rusinov*. McKeesport, PA: Knihopечатňa Sobraňija Greko Katholičeskich Cerkovnych Bratstv.
- Harušťák, Igor. 2013. «Príspevok k diskurzu o dejinách slovenského vystahovalectva. Migračné impulzy a vystahovalectvo z hornouhorských žúp na americký kontinent v kontexte migračných pohybů v strednej a východnej Európe v poslednej štvrtine 19. storočia». В: *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Ред. Dušan Kováč i in., 214–226. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akademie vied.
- «Kultúrna asimilácia». *Hyperkulturell. Portal für Interkulturelle Kommunikation*. Доступ: 29.09.2025. <https://www.hyperkulturell.de/kulturna-asimilacia/>.
- Kupensky, Nicholas K. 2022. «Emil Kubek's "Others": Class, Nation, and Race in Carpatho-Rusyn American Literature». *Річник Рускої Бурсы* 18: 137–163. <https://doi.org/10.12797/RRB.18.2022.18.05>.
- Kupensky, Nicholas K. 2024. «Archive, Land, Nation, Text: The Lives of the Carpatho-Ruthenica Library». *Річник Рускої Бурсы* 20: 41–48. <https://doi.org/10.12797/RRB.20.2024.20.03>.
- Magocsi, Paul R. «Karpatská Rus». *Akadémia rusínskej kultúry v Slovenskej republike*. Доступ: 29.09.2025. http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_geografia.html.
- Magocsi, Paul R. 2004. *Our People. Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America*. Передм. Oscar Handlin, Michael Novak. 4. вид. Ontario: Multicultural History Society of Ontario.
- Magocsi, Paul R. 2016. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusinov*. Пер. Eva Eddy. Prešov: Universum.
- Németh, Zoltán. 2024. «Transkulturalizmus a regionalizmus». В: *Východné pomedzie strednej Európy (Priestory literatúry a kultúry)*. Ред. Peter Káša, Marek Mitka, Ivana Slivková, 71–79. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- Roguska-Németh, Magdalena. 2022. «Transculturalism in literature as reflected in the works of translingual writers from the Hungarian cultural context». *World Literature Studies* 14, ч. 3: 35–47. <https://doi.org/10.31577/WLS.2022.14.3.4>.
- Rusinko, Elaine. 2011. «Karpatskorusínska literatúra v USA». В: *Studium Carpato-Ruthenorum 2011: Штудії з карпаторусиністики*. Ред. Кветослава Копорова, 98–103. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові, Інститут русинського мови і культури.

-
- Šatava, Leoš. 1989. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Praha: Univerzita Karlova.
- Wyman, Mark. 1993. *Round-Trip to America. The Immigrants Return to Europe, 1880–1930*. Ithaca, NY–London: Cornell University Press.